

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРАЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш. УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ» ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

2025. 12 (1)
қаңтар-наурыз

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)

Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркелген. Тіркеу нөмірі № 14602-ИА. Жылына 6 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих (дүниежүзі және Қазақстан тарихы), деректану және тарихнама, археология, этнология, антропология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru

Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты 2025
© Авторлар ұжымы, 2025

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аутрам Алан (Outram Alan) — археология ғылымдарының докторы, Эксетер университеті, тарих және археология кафедрасының профессоры. (Ұлыбритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Тарих институтының Этнология және антропология орталығының меңгерушісі. (Өзбекстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Әлімбай Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Вернер Кунтһиа (Werner Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті. (АҚШ).

Дайнер Александр (Diener Alexander) – тарих ғылымдарының докторы, профессор. Канзас университеті, (АҚШ)

Көксебаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. (Қазақстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — тарих ғылымдарының докторы, Нюрнбергдегі Бавариялық немістер мәдени орталығының (BKDR) ғылыми қызметкері. (Германия)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, CERCEC директорының орынбасары, Францияның Ұлттық ғылыми зерттеу орталығының (CNRS) қызметкері. (Франция)

Сабурова Татьяна — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Индиана университеті. (АҚШ)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, Оксфорд университетінің профессоры. (Ұлыбритания)

Муминов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениет ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Қубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Копеева Сания Жуматайқызы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері. (Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство о регистрации:

№ 14602-ИА от 29.10.2014 г. Публикуется 6 раз в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки: история (всемирная история и история Казахстана), источниковедение и историография, археология, этнология, антропология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.

Адрес редакции и издательства:

050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28

РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Е-mail: edu.history@bk.ru

Сайт журнала: <https://edu.e-history.kz>

© Институт истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Коллектив авторов, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МНВО РК. (Казахстан)

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Аутрам Алан (Outram Alan) — доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории Университета Эксетера. (Великобритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — доктор исторических наук, профессор, заведующий Центром этнологии и антропологии Института истории Академии наук Республики Узбекистан. (Узбекистан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая. (Казахстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — доктор исторических наук, научный сотрудник Баварского культурного центра немцев (BKDR) в Нюрнберге. (Германия)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Турция)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — кандидат исторических наук, профессор, заместитель директора CERCEC, сотрудник Национального центра научных исследований Франции (CNRS). (Франция)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет. (Литва)

Сабурова Татьяна — доктор исторических наук, профессор, Университет Индианы. (США)

Таймагамбетов Жакен Кожаметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Копеева Сания Жуматаевна — магистр, сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Founder and publisher: RSE on REM “Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology” of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. 14602-IIA dated October 29, 2014. The journal is published 6 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history (world history and history of Kazakhstan), source studies and historiography, archeology, ethnology, anthropology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.

Editorial and publisher address:

28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan

RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru

Journal website: <https://edu.e-history.kz>

© Ch.Ch. Valikhanov Institute
of History and Ethnology, 2025
© Group of authors, 2025

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK. (Kazakhstan)

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Azimqulov Javohir — Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Center for Ethnology and Anthropology at the Institute of History, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Diener Alexander — Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Abai Kazakh National Pedagogical University. (Kazakhstan)

Kriege Viktor — Doctor of Historical Sciences, Researcher at the Bavarian Cultural Center of Germans (BKDR) in Nuremberg. (Germany)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for Islamic History, Art and Culture. IRCICA (İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Ohayon Isabelle — Candidate of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of CERCEC, Researcher at the French National Center for Scientific Research (CNRS). (France)

Outram Alan — Doctor of Archaeological Sciences, Professor in the Department of Archaeology and History at University of Exeter. (Britain)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Saburova Tatiana — Doctor of Historical Sciences, Professor, Indiana University. (USA)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kapaeva Aizhan Tokanovna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulybayuly — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ / ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ /
HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Published in the Republic of Kazakhstan
Electronic scientific journal "edu.e-history.kz"
Has been issued as a journal since 2014
ISSN 2710-3994.
Vol. 12. Is. 1, pp. 7-20, 2025
Journal homepage: <https://edu.e-history.kz>

FTAXP / MPHTI / IRSTI 03.20
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2025_12_1_7-20

**THE HISTORY OF THE PEOPLES OF THE EURASIAN SPACE FROM ANCIENT TIMES
TO THE XIII CENTURY IN THE WORKS OF WESTERN AND RUSSIAN RESEARCHERS**

Ganiy Mukashevich Karasaev^{1}, Gabit Kapezovich Kenzhebaev², Rysgul Ramazanovna Ospanova³*

¹Institute of State History
(8, Mangilik El Aven., 010000 Astana, Republic of Kazakhstan)
Doctor of historical sciences
 <https://orcid.org/0000-0002-8579-79222>. E-mail: karasayev_gm@mail.ru
*Corresponding author

²Abay Kazakh National Pedagogical University
(25, Zhambyl Str., 050010 Almaty, Republic of Kazakhstan)
Doctor of Historical Sciences, Academician of the National Academy of Sciences
of the Republic of Kazakhstan, Dean of the Faculty of History and Law
 <https://orcid.org/0000-0001-5341-5603>. E-mail: kgabit62@mail.ru

³Abay Kazakh National Pedagogical University
(25, Zhambyl Str., 050010 Almaty, Republic of Kazakhstan)
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at the Faculty of History and Law
 <https://orcid.org/0000-0002-6173-2286>. E-mail: ablai_angel@mail.ru

© Ch.Ch. Valikhanov IHE, 2025

© Karasaev G.M., Kenzhebayev G.K., Ospanova R.R., 2025

Abstract. Introduction. The history of the peoples of the Eurasian space is reflected, among other things, in the works of Western and Russian researchers, which at one time had broad scientific significance, and are now becoming even more important. From these works one can learn about the course of state administration, public, economic, social phenomena that took place among the population of Western Siberia and the Altai Territory of that period. These works present a comprehensive history of Turkic peoples, including Kazakhs and their ancestors, who inhabited the region from ancient times until the mid – 18th century, as reflected in the European and Russian scientific environments. By analyzing such factual data in the mentioned works, the authors have drawn attention to the significance of these works in the science of Kazakhstan's history. It looks like you're summarizing an article focused on the historical and cultural significance of the West Siberian Altai and the role of the Kazakhs in the Middle Zhuz region. Here's a more concise version of the aims, methods, results, and conclusions: *Research Goals and Objectives.* The article aims to assess and highlight the contributions of Western and Russian research in understanding the history of the West Siberian Altai, particularly regarding the Kazakhs of the Middle Zhuz. It emphasizes the importance and novelty of these studies in shedding light on the region's historical significance. *Results:* The studies reveal significant insights into the nomadic lifestyle, agricultural practices,

metallurgy, military systems, and cultural developments of the region's peoples. A key finding is the role of the Great Silk Road in facilitating cultural exchange and enhancing connections between Eurasian societies. *Conclusion:* The works of Western and Russian scholars are crucial to understanding the history of Eurasia. They offer valuable insights into the cultures, lifestyles, and interactions between the peoples of the region. These studies contribute to ongoing research in the ancient history and culture of Eurasia, highlighting the importance of using diverse methods for a comprehensive historical analysis.

Keywords: Altai, Siberia, Miller, Fischer, Radishchev, metallurgy, Irtysh River, century

Acknowledgments. The work was carried out with the financial support of the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (IRN No. BR 21882308) within the framework of program-targeted funding “Evolution of political institutions and structures in the history of Kazakhstan (XIX–XXI centuries)”.

For citation: Karashev G.M., Kenzhebayev G.K., Ospanova R.R. The history of the peoples of the eurasian space from ancient times to the XIII century in the works of western and russian researchers // Electronic scientific journal “edu.e-history.kz”. 2025. Vol. 12. No. 1. Pp. 7–20. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_1_7-20

ЕУРАЗИЯ ӨңІРІ ТҮРҒЫНДАРЫНЫҢ КӨНЕ ЗАМАННАН ХҮШ ҒАСЫРҒА ДЕЙІНГІ ТАРИХЫ БАТЫС, ОРЫС ЗЕРТТЕУШІЛЕРІ ШЫҒАРМАЛАРЫНДА

Ғаний Мұқашұлы Қарасаев^{1*}, Ғабит Канезович Кенжебаев², Рысгуль Рамазановна Оспанова³

¹Мемлекет тарихы институты

(8-үй, Мәңгілік ел даңғ., 010000 Астана, Қазақстан Республикасы)

Т.ғ.д.

 <https://orcid.org/0000-0002-8579-79222>. E-mail: karasayev_gm@mail.ru

*Автор-корреспондент

²Абай атындағы ҚазҰПУ

(25-үй, Жамбыл көш., 050010 Алматы, Қазақстан Республикасы)

Т.ғ.д., академик ҚР ҰҒА, Тарих және құқық факультетінің деканы

 <https://orcid.org/0000-0001-5341-5603>. E-mail: kgabit62@mail.ru

³Абай атындағы ҚазҰПУ

(25-үй, Жамбыл көш., 050010 Алматы, Қазақстан Республикасы)

Тарих және құқық факультетінің доценті

 <https://orcid.org/0000-0002-6173-2286>. E-mail: ablai_angel@mail.ru

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2025

© Қарасаев Ғ.М., Кенжебаев Ғ.Қ., Оспанова Р.Р., 2025

Аңдатпа. *Kipicne.* Еуразия өңірі тұрғындарының тарихы батыс, орыс зерттеушілерінің өз кезінде кең ғылыми маңызға ие болған, қазір де келелігі арта түсіп отырған туындыларынан сол уақыттағы Батыс Сібір және Алтай өңірі тұрғындары арасында қалыптасқан мемлекеттік басқару, қоғамдық, шаруашылықтық, әлеуметтік, құбылыстардың барысын, осы бағыттағы нақты деректер негізіндегі орын алған жағдайларды білуге болады. Солардың қатарындағы жоғарыда аталған туындыларда кең байтақ Еуразия аңғарын ерте заманнан онсегізінші жүзжылдықтың ортасына дейін мекендеп келе жатқан осы өңірдің негізгі тұрғындары, солардың қатарында қазақтардың Орта жүзі құрамына кірген жекелеген руларының әлеуметтік, шаруашылықтық, тағы да басқа бағыттардағы барша өткен тарихы баяндалған. *Мақсаты мен міндеттері:* Зерттеушілер XVIII ғасырдың екінші жартысында жарияланып, бірден тарихи маңыздылығымен ерекшеленген осы кітаптарында өздеріне дейінгі нақты тарихи деректерге талдау жасай отыра, бұл туындылардың аталған өңір тұрғындарының

бірнеше ғасырлық тарихи маңызын айқындауға назар аударды. Сондықтан да осы мақаланың да алдына қойылған жоспары – Миллер, Фишер, Радищевтің жоғарыдағы аталған мақсатта жазылып, жарық көрген еңбектеріне талдау жасай келе, оларға ғылыми тұрғыда баға беру болды. Бұлармен бірге аталған шығармаларда баяндалатын осы өңірді мекендеп келген Орта жүзі руларының құрамында болып, өлкенің саяси, әлеуметтік және шаруашылықтық тарихында айтарлықтай із қалдырған, сонымен қатар Көшім хандығы тұрғындарының басым бөлегін құрап, оның қуаттылығын арттырудағы ерекше орны болған қазақтардың Батыс Сібір, Алтай аймағының сол уақыттағы тарихын жасаудағы істеріне баға беру де мақаланы жазудың басты міндеттерінің қатарына енді. *Нәтижелер.* Мақалада XVI ғасырдың ортасынан XIX ғасырдың ортасына дейінгі Еуропа және Ресей тарихшылары, саяхатшылары, өлкетанушыларының Еуразия өңірі халықтарының, нақтылап айтқанда Батыс Сібір мен Алтай аймағын мекендеген байырғы тұрғындардың тарихы сипатталған. Осылардың қатарындағы құрамына қазақ рулары да енген түркілік тұрғындардың тарихына ғылыми негізде сипаттамалар жасалды. Осылардың ішінде көне замандардан бастап XVIII ғасырға дейінгі тарихы бойынша орта ғасырлардан XIX ғасыр ортасына дейінгі еуропа және ресейлік белгілі ғалымдар, өлкетанушылардың еңбектеріне қысқаша шолу жасалынып, неміс ғалымдары Миллер, Фишер және Ресей зерттеушісі Радищевтің шығармаларына кеңінен талдау берілді. *Қорытынды.* Батыс және орыс зерттеушілерінің еңбектері Еуразияның көне заманнан XVIII ғасырға дейінгі тарихын түсінуге үлкен үлес қосты. Олар әртүрлі ғылыми бағыттар арқылы Еуразия халықтарының мәдениеті мен тұрмысын, сонымен қатар аймақтық байланыстарды зерттеп, айтарлықтай нәтижелерге жетті.

Түйін сөздер: Батыс Сібір, Алтай, Миллер, Фишер, Радищев, Сібір хандығы, жоңғарлар, Тау-кен ісі, Ертіс өзені, XVIII ғасыр

Алғыс. Жұмыс «Қазақстан тарихындағы саяси институттар мен құрылымдардың эволюциясы (XIX–XXI ғғ.) (ЖТН № BR21882308) мақсатты-бағдарламалық қаржыландыру аясында Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрілігі Ғылым комитетінің қаржылық қолдауымен орындалды.

Дәйексөз үшін: Қарасаев Ғ.М., Кенжебаев Ғ.Қ., Оспанова Р.Р. Еуразия өңірі тұрғындарының көне заманнан XVIII ғасырға дейінгі тарихы батыс, орыс зерттеушілері шығармаларында // «Edu.e-history.kz» электрондық ғылыми журналы. 2025. Т. 12. № 1. 7–20 бб. (Қазақш.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_1_7-20

ИСТОРИЯ НАРОДОВ ЕВРАЗИЙСКОГО ПРОСТРАНСТВА С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО XVIII ВЕКА В ТРУДАХ ЗАПАДНЫХ И РУССКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

Ганий Мукашевич Карасаев^{1}, Габит Канезович Кенжебаев², Рысгуль Рамазановна Оспанова³*

¹Института истории государства МНВО РК

(д. 8, просп. Мәңгілік ел, 010000 Астана, Республика Казахстан)

Д.и.н., профессор

 <https://orcid.org/0000-0002-8579-79222>. E-mail: karasayev_gm@mail.ru

*Автор-корреспондент

²КазНПУ имени Абая

(д. 25, ул. Жамбыла, 050010 Алматы, Республика Казахстан)

Д.и.н., Академик НАН РК, декан факультета истории и права

 <https://orcid.org/0000-0001-5341-5603>. E-mail: kgabit62@mail.ru

³КазНПУ имени Абая

(д. 25, ул. Жамбыла, 050010 Алматы, Республика Казахстан)

К.и.н., доцент факультета истории и права

 <https://orcid.org/0000-0002-6173-2286>. E-mail: ablai_angel@mail.ru

© ИИЭ имени Ч.Ч. Уалиханова, 2025

© Карасаев Г.М., Кенжебаев Г.К., Оспанова Р.Р., 2025

Аннотация. *Введение.* История народов евразийского пространства отражена в том числе и в трудах западных и русских исследователей, которые в свое время имели широкое научное значение, а теперь становятся еще более важными. Из этих трудов можно узнать ход государственного управления, общественных, хозяйственных, социальных явлений, имевших место среди населения Западной Сибири и Алтайского края того периода. В этих произведениях представлена всесторонняя история тюркских народов, в том числе казахов и их предков, населявших регион с древних времен, до середины 18 века, отраженная в европейской и российской научной среде. Анализируя такие фактические данные в названных произведениях, авторы обратили внимание на определение значения указанных произведений в науке истории Казахстана. Данный текст представляет собой обзор научных исследований, касающихся истории населения Евразийского региона, в частности, Западно-Сибирского Алтайского края. *Цели и задачи:* Авторы статьи стремятся дать научную оценку произведениям, опубликованным с целью изучения истории Западно-Сибирского Алтая, особенно в контексте нахождения казахов в составе Среднего жуза. Работа ставит задачу подчеркивания новизны и значимости этих произведений для изучения истории региона. *Результаты:* Работа исследователей приводит к значимым выводам о жизни народов Евразии. В частности, анализируются особенности кочевого образа жизни, развитие сельского хозяйства, металлургии, военного дела и культуры. Одним из важных элементов является исследование Великого Шелкового пути, который способствовал обмену культурами и укреплению связей между народами региона. *Вывод:* Труды западных и российских исследователей сыграли ключевую роль в понимании истории Евразии, освещая культуру и быт народов, а также взаимодействие между регионами. *Результаты* этих исследований продолжают оставаться важным вкладом в науку о древней истории и культуре Евразии. Этот обзор подчеркивает важность комплексного подхода в исследовании истории, применяя различные методы для более полного и глубокого анализа прошлых эпох.

Ключевые слова: Западный Сибир, Алтай, Миллер, Фишер, Радищев, Сибирское ханство, джунгары, Горное дело, река Иртыш, XVIII век

Благодарность. Статья подготовлена и опубликована при финансовой содействии Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан в рамках программно-целевого финансирования «Эволюция политических институтов и структур в истории Казахстана (XIX–XXI вв.)» (ИРН № BR21882308).

Для цитирования: Карасаев Г.М., Кенжебаев Г.К., Оспанова Р.Р. История народов евразийского пространства с древнейших времен до XVIII века в трудах западных и русских исследователей // Электронный научный журнал «edu.e-history.kz». 2025. Т. 12. № 1. С. 7–20. (На Каз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_1_7-20

Кіріспе

Тақырып өз кезінде кең ғылыми маңызға ие болған, қазір де келелігі арта түсіп отырған туындыларынан сол кезеңдегі Батыс Сібір және Алтай өңірі тұрғындары арасында қалыптасқан мемлекеттік басқару, қоғамдық, шаруашылықтық, әлеуметтік, құбылыстардың барысын, осы бағыттағы нақты жағдайларды білуге болады.

Егер де жоғарыдағы авторлардың еңбектеріндегі баяндалған нақты тарихи деректердің мазмұндарын саралайтын болсақ, бұл шығармалардың негізгі тарауларында XVIII ғасырдың басына дейінгі Батыс Сібір, Алтай өңірін мекен еткен халықтардың, солардың ішінде осы жерлерде саяси, шаруашылықтық, сыртқы қатынастарда үлкен ықпалдылық жағдайға ие болған жаотылай көшпелі өмір салтын ұстанған, құрамында қазақтардың Орта жүзі рулары басымдық танытқан Сібір хандығының тарихынан молынан тың деректер келтіріледі.

Мақалада бұл айтылғандармен бірге Еуропа және ресей зерттеушілері тарапынан Еуразия аңғарына орналасқан қазіргі қазақ жерінің табиғатын, жергілікті тұрғындардың

мәдениеті, тұрмысы, салт-дәстүрлері мен шаруашылық жағдайларымен танысуға деген ұмтылыстың мақсаттары да баяндалған. Солардың қатарындағы маңыздысы, көптеген жерлерді өзіне қоса отыра, ықпалы әлемнің сол уақыттағы бірнеше құрлықтары жерлеріне тараған Шыңғысқанның көшпелі империясы және оның заңды мұрагері саналып келгендердің қатарындағы Сібір хандығының өздеріне дейінгі тарихының толығынан белгісіз болып келгендеріне орай, осы мемлекеттің өткеніне талдау жасап, Еуропа жұртшылығына таныстыру Еуропа, Ресейдің XVIII–XIX ғасырлар көлеміндегі негізгі жоспарларына айналғандығын көрсету де жазудың негізгі мақсаты болып табылды.

Осындай мақсаттағы Еуразия аймағы тұрғындары, соның ішінде бүгінгі уақыттағы Қазақ жеріне мақсатты негіздегі саяхаттар жасау осындай әлемдік деңгейдегі халықаралық қатынастардың орнай бастауына байланысты он үшінші жүзжылдықтан бастау алды.

Осы жүзжылдықтың бірінші жартысында Алтын Орда мемлекетіне арнайы тапсырмамен сапар шеккен Батыс Еуропалық дін қайратерлері тұңғыш рет Қазақ даласында болып, негізгі тапсырмаларының біріне бірге жергілікті тұрғындардың, олардың кәсіптері, сенімдері мен шаруашылықтары, өлкенің табиғат жағдайлары туралы маңызды жазба деректер дайындап, жариялады.

Бұл алғашқы сапардан кейінгі мерзімдерде бұрын өздеріне жеткілікті тұрғыда болып келген Орталық Азия өңіріне, соның ішінде қазақ даласында әр түрлі мақсаттағы шетелдік зерттеушілердің одан ары болулары молая түсті.

Егер де жүйелі тұрғыда тоқталатын болсақ, олардың қатарында XVI ғасырда өмір сүріп, құнды тарихи кітаптар шығарған Қасиетті Рим империясының дипломаты, тарихшы, саясаткер Сигизмунд (Зигмунд) фон Герберштейнді ерекше атап кетуге болады. Оның негізгі шығармасы 1549 жазылып, жарық көрген «Записки о Московии» атты кітабына бұрын Еуропа жұртшылығына толық таныс болмаған қазақ даласы, оны мекендеген ру, тайпалар одағы, алғашқы мемлекеттік бірлестіктер туралы бағалы деректер (Герберштейн, 1884: 343) келтірілген.

XVIII ғасырдан бастап жергілікті қазақтардың жан-жақты тарихына арналған жазбаша шығармалар молайып, авторлардың бұл туындыларымен Еуропа, Ресей оқырмандарының танысуына мүмкіндік туды. Осылар арқылы сол мерзімдердегі Еуразия аңғарының орталығындағы кең байтақ өңірді тарихи ата қоныстары еткен қазақ руларының жан-жақты тарихы шет елдерге белгілі бола бастады.

Мысалы, XVIII ғасырдың басында Қазақстанның шығыс аймағында болған И.И. Гмелин де қазақтар туралы (Перевод с предисловия, 1749: 5–28), – көптеген мысалдар жазады.

XVIII ғасырдың екінші жартысында қазақ даласында болған зерттеушілер мен саяхатшылардың қатарына гректік саяхатшы Христофор Барданесті жатқызуға болды. Аталған еңбек XVIII ғасырдың екінші жартысындағы қазақ даласына жасаған сапары құнды (Фальк, 1771: 18), – анықтама береді.

Қазақстанның шығысы, Алтай өңірі қазақтарының XVIII ғасырдың соңына дейінгі тарихын зерттеумен орыс және швед зерттеушісі, натуралист және ботаник Иоганн Петер Фальк те шұғылданып, бұл тақырыпқа арналған еңбек жазып, шығарды (Записки путешествия Академика Фалька, 1824: 40).

Материалдар мен әдістер

Қазақ халқының осы кезеңдегі тарихын талдап, жариялауға таға да басқа еуропалық, ресей зерттеушілері, өлке танушылары қызығушылық танытты. Атап айтқанда бұл тақырыпқа неміс зерттеушісі Карл Риттер (География страны, 1859: 129–131), Н.Я. Бичурин (Историческое обозрение, 1854: 55–56), (Описание Джунгарии и Восточного Туркестана, 1829: 144–145), Александр Гумбольдт (Гумбольдт, 1857: 22), неміс ғалымы К. Ледебур (Путешествие по Алтайским горам и предгорьям Алтая, 1829: 36), венгрлік шығыстанушы А. Вамбери (Вамбери, 1868: 273) өз шығармаларын арнады.

Қазақ жері және оның байырғы тұрғындарының көпбағытты тарихына арналған еуропа және ресей ғалымдары, өлкетанушыларының мақалалары мен шолулары XIX ғ. бірінші

жартысында Санкт-Петербург қаласында шығарылып келген «Сибирский вестник», және «Азиатский вестник» журналы сандарында да жарияланып келді. Мысалы, «Сибирский вестник» журналының 1818 жылғы санының екінші бөлігінде «О Сибирских древних курганах» деген шолу жарияланып, онды Қазақстанның шығыс өңірінен табылған «Көне чуд кен орындары туралы баяндалған» (Спасский, 1818: 20).

Ал, 1826 жылғы «Азиатский вестник» атты басылымның 9 және 10 кітапшаларында еуропалық зерттеушілер Г. Лебедур, Мейер және Бунгенің Сібірдегі Алтай таулары мен Қырғыз-қайсақ даласының бір бөлегіне жасаған сапарының қорытындысы (Азиатский вестник, 1826: 131) жарық көрген.

«Азиатский вестник» журналының 1826 жылдың сәуір айындағы санында «Киргиз-кайсаки» деген көлемді шолу беріліп, XVIII ғасырдың соңы – XIX ғасырдың басындағы олардың шығу тегі, тілдері мен көрші халықтармен қатынастары туралы мәліметтер (Азиатский вестник, 1826: 369–370), – келтірілген.

Батыс және орыс зерттеушілері еңбектерінде кең байтақ Еуразия аңғарын ерте заманнан онсегізінші жүзжылдықтың ортасына дейін мекендеп келе жатқан осы өңірдің негізгі тұрғындары, солардың қатарында қазақтардың әлеуметтік-экономикалық шаруашылық бағыттағы өмір тіршілігі баяндалған зерттеулер нысанаға алынды. Еуразия өңірі тұрғындарының тарихын зерттеу үшін көптеген әдістер қолданылған. Батыс және орыс зерттеушілері XVIII ғасырға дейінгі кезеңде Еуразияның көне тарихы мен мәдениетін түрлі тәсілдермен зерттеді. Олардың зерттеу әдістері түрлі кезеңдер мен тарихи жағдайларға байланысты әр түрлі болды. Этнографиялық әдістер, Картографиялық әдістер, салыстырмалы әдістер, құжаттар мен матиралдарды талдау, саралау, сараптамалық талдау жасау. Осы әдістерді қолдана отырып, батыс және орыс зерттеушілері Еуразияның көне тарихын, оның тұрғындарының мәдениетін, әлеуметтік құрылымын және этникалық құрамын түсінуге тырысты. Әрбір әдіс өзінің ерекшеліктері мен кемшіліктері бар, сондықтан оларды кешенді түрде қолдану маңызды. Еуразия өңірі тұрғындарының тарихы мен мәдениетін зерттеу барысында батыс және орыс зерттеушілерінің шығармаларын талдау ерекше маңызға ие.

Міне сондықтан да, бұл мақалада XVIII ғасыр мерзіміндегі Батыс Сібір, соның ішінде қазақтардың Орта жүзі руларының төл мекені болып келген Алтай өңірінде болып, жергілікті тұрғындар тарихынан әр бағыттағы құнды жазба деректер қалдырған бірнеше ауропалық, ресейлік зерттеушілердің шығармаларына талдау жасалады.

Зерттеу жұмысы барысында тарихи материалдарды жинақтау, жүйелеу, топтастыру, сипаттаумен қатар салыстырмалы әдістер қолданылды. Ғылыми жұмыста қалыптасқан тарихнамада шынайылыққа жетелеудің кешенділік, сұрыптау әдістері пайдаланылды. Тарихи принциппен қарауға мейлінше талпыныс жасалды.

Талқылау

XVIII жүзжылдықтың келесі бөлегінен аталған мерзімдегі танымал немістік және ресейлік зерттеушілер (Миллер, Фишер, Радищев) үздіксіз атқарылған жұмыстарының қорытындысында Орыс патшалығын біртіндеп мойындай бастаған барша Сібір халықтарының өткенін, сол мерзімдегі жағдайларын баяндайтын кітаптарын шығарды. Аталған тарихи еңбектер бүгінгі күнге дейінгі көрсетілген өлкенің жан-жақты тарихын қарастырып, қазіргі уақытқа дейін келелігі ескірмеген шығармалар болып отыр. Бұл туындыларда Еуропа елдері мен Ресейліктерге жоғарыдағы өңірлерді ерте уақыттан ата-қоныстарына айналдырған тұрғылықты халықтардың, солардың құрамындағы қазақтардың Орта жүзі руларының онсегізінші жүзжылдыққа дейінгі көпсалалы өткенінен мәліметтер беріледі. Атап айтқанда, сол мерзімдегі еуропалық ғылыми ортаға белгілі болған еуропалық зерттеуші, алайда Ресейде қызмет етіп, үлкен ғылыми туындылар жазған ресейлік императорлық Ғылым академиясының академигі Миллер Герхард Фридрих (1705–1783 жж.) өзінің көптеген шығармаларының ішіндегі маңыздысы – XVIII ғасырдың екінші жартысында өз уақытында әлемнің көптеген тілдерінде қайтадан шығарылған бесжүз беттен асатын тарихи кітабында (Миллер, 1750: 510) ұзақ жылдар бойы жинаған құнды жазба мәліметтерге талдау

жасай отыра, Сібірдің батыс аймағының, соның ішінде Алтай өңірінің ерте кезеңнен басталатын өткенін зерделеп, осы өңірлерді ата қоныстары етіп келген халықтардың шығу тегі, шаруашылықтары, мемлекеттік құрылымдары, тағы да басқаларға ғылыми сипаттама жасап, баға берген. Аталған кітабында зерттеуші «Сібірдегі бірінші және ең басты халық Тобыл, Ертіс, Обь және Енисей маңайын және осы өзендерден бастау алатын даланы мекендейтін татарлар» (Миллер, 1750: 12), – деген қорытынды жасайды. Ғалымның осы шығармасындағы баяндаған ұсыныстары негізінде бұл өңірлерді мекендеп келе жатқан шығу тектері тамырлас халықтарын «татар» деген жиынтық есіммен атаған. Бұдан кейін ол: «Қырғыздар деп аталатын халық Енисейдің жоғары ағысы арқылы Ішкі Сібірді мекендейді. Қырғыздардың бұрынғы қоныс еткен жерлеріне келетін болсақ, Ресей билігі кезіндегі жерлерінен айырмашылығы мол. Әбілғазы олардың жерлері оған 1. Көкмұран, 2. Онмұран, 3. Қараүйсін, 4. Себикан, 5. Икран-Мұран, 6. Ақмұран, 7. Цағанмұран, 8. Ходвамұран деп аталатын сегіз өзен келіп құятын Икар немесе Икран-Мұран өзенінен алыс емес жерлер» (Азиатский вестник, издаваемый Григорием Спасским, 1826: 369–370), – деген қорытынды жасай отыра, баяндалған мерзімдегі батыс Сібірдің қиыр шетін мекендеп келе жатқан түркі тектес тұрғындардың тарихи жерлеріне де талдау жасайды. Зерттеуші осы жазба туындысында: Тобольскіде болғанымда маған суреттері нашар «Тобольскіде болғанымда маған суреттері нашар орыс тілінде жазылған қағазды көрсетті. Онда Ишим (Есіл) өзені маңайындағы Он-Сом ханның иелігіне қараған Ертіс өзеніне құятын Красный яр жар (Татарлар Қызыл жар деп атайды) өзені бойында үш жағынан дуалмен қоршалған Қызыл тура деп аталған оның астаналық қаласы негізделген. Оның қазіргі атауы Ертіс деген ұғымна тарайтын Иртышак болған деп жазылған» (Миллер, 1750: 39), – деген мазмұндағы қорытынды жасап, аталған тарихи құрылыстың негізделу жолын жазған. Аталған тақырыпты жалғастыра келе автор: «Монғол ханы немесе патшасы Шыңғыс Бухарияны өз билігіне алды, ал Касак ордасының, немесе қазіргі күнгі атауы Қырғыз-Қасақтардың ханзадасы, Мамық-ханның ұлы Тайбұға одан Ертіс, Тобыл, Ишим мен Тура өзендері маңайындағы жерлерге иелік етуді сұрады және оған рұқсат алды, өзінің ұрпақтарына мұраға қалдырды» (Миллер, 1750: 41), – деген сипаттама жасап, Алтын Орда мемлекеті тарауынан бастау алатын жаңа хандықтың одан арғы істеріне талдау жасаған.

«Жоғарыда аталған Тайбұға. Алайда ол, – деген сипаттама жасайды Миллер, – Ишим өңіріне билік еткен Онханның немесе Қырғыз – Қасақ ханы Мамықтың ұлы болды ма, оны анықтау мүмкін емес.

Көшім өзінің көптеген адамдарымен Сібірге келіп, маңайындағы барлық жерлерге иелік ету арқылы хан болуға танылып, сол жерлерге иелік ете бастады. Ұлы Шыңғысханнан тараған Көшімханның және оның бабаларының шығу тегі туралы Әбілғазыдан қарау керек, алайда оның шығармаларын француз тіліне аударғанда жекелеген есімдер татарша оқып, айтылатын нұсқалары ескерілмей, дұрыс жазылмаған. Тобольскідегі Бұхарадан келген бір діни адам Абылғазының Татар тіліндегі қолжазба кітабынан родословияны төмендегідей мазмұнда аударды: Шыңғысханның баласы Жошы, ал оның ұлы Шейбани хан Бұхарада билік еткен және мұсылман дінін қабылдаған; оның ұлы Батур хан, оның ұлы Жуши хан, оның ұлы Бадыкүль, оның ұлы Мунға темір, оның ұлы Беконди оғлан, оның ұлы Әли оғлан, оның ұлы Альцимет хан. Алцимет ханның екіұлы болған, біреуі Ибақ келесісі Мамут хан. Мамуттың ұлы Мұртаза, ал оның ұлы Көшім хан. Бұдан кейін Әбілғазы Көшім ханның мемлекетті басқарған кезі туралы жазады. Атап айтқанда, Әбілғазының дерегіне орай ол Сібірде 40 жыл билік құрған, мемлекетке билік жасауы 1595 жылға дейін жеткен» (Миллер, 1750: 4–5, 51).

Нәтижесі

Тарихи шындыққа сай пайдаланылған мағлұматтары негізінде зерттеуші Оңтүстік Сібірді мекендеп келген халықтардың басым бөлегі қазақ рулары өкілдері болған Көшім мемлекетінің ХҮІ ғасырдағы өткенінен құнды мысалдар келтіреді. Сонымен қатар өлкетанушының: «Олар (Төленгіттер, – Ғ.Қ.) Қалмақтар Монғол Алтын ханы мен ғана емес, қазір Қырғыз-қазақтар деп аталатын Қазақ Ордасымен де соғыс жағдайында. Мұнымен бірге

өздерінің ішінде де бірліктері жоқ» (Миллер, 1750: 141–415), - деген тұжырымы оналтыншы жүзжылдықтың бірінші жартысындағы орын алған екі хандық арасындағы өзара байланыстың нақты жағдайларын паш етеді.

Сібірдің, соның ішінде Алтай өңірінің онсегізінші жүзжылдықтың басына дейінгі өткен кезеңін зерттеумен осы мерзімдегі бұл өңірде болып, оның табиғаты, жер жағдайы, жергілікті тұрғындарының тұрмыстарымен барынша танысып, қорытындысын алдымен неміс, одан ары орыс тілінде жариялаған тарихшы, өлкетанушы сол уақыттағы Еуропа мен Ресей қоғамына белгілі болған неміс зерттеушісі Иоганн Эбергард Фишер (1697–1771) болды. Ол өзінің бұл туындысында ғылыми ортаға аса құнды деректері арқылы аталған өңірдегі жергілікті тұрғындар, солардың негізін құраған түркі тайпалары, олардың мемлекеттік бірлестіктері, тағы да басқалары туралы туралы деректер жеткізеді. Осылардың ішіндегі құндысы Сібірдің оңтүстік-батыс және Алтайдың оңтүстік жерлерін ата қоныстары еткен қазақтардың Орта жүзі руларына сипаттама береді. Оның баяндауынша «Барлық осы аймақтағы жерлердегі байырғы тұрғындардың көпшілігінің сенімдерінде пұтқа табынушылық басым. Бұл өңірлерді қоныс еткен әр түрлі халықтардың күнделікті тұрмыс-тіршіліктері, сенімдері, тілдері мен сыртқы бет-пішіндері ұқсас; солардың қатарындағы барлығына ортақ құбылыс-біраздаған пұтқа табынудан христиан дінін қабылдаған татарларды есепке алмағанда еш біреуі де егіншілікпен айналыспайды. Сібірдегі көне тұрғындардың қатарына Қара-Қытайлар мен Қырғыздар жатады; соңғысының көптеген наразылықтары әлі ұмытылған жоқ» (Фишер, 1866: 8). Осындай қорытындылары бойынша зерттеуші өңірді мекен еткен қазақ руларының патшалық отарлауды бірден мойындамағандығынан мысалдар келтіреді. Өз ойын жалғастыра отыра Фишер: «Қоныс аударып келген барлық Орда тұрғындарына бірден «Қырғыз» деген атау берілді деп есептеу дұрыс емес. Олар да тағы да басқа монғол халықтары сияқты жағдайға ұшырап, кейбіреулері бұрынғы мекендерінде қалды, ал, келесілері бір-бірлерінен алыс, жаңа жерлерге орналасты. Оған мысал, бұрынғы қоныстарынан ажырап, есімдері ұмытылып, батыста өзбектер арасына, ал шығыста Леаотонг провинциясынан жоғары өңірдегі Сира өзеніне келіп орналасқан наймандар болып табылады. Егер де қырғыздарға ерекше тоқтайтын болсақ, Әбілғазының жазуынша, олардың кейбіреулері өзбектердің арасына орналасқан» (Фишер, 1866: 57), - деген қорытындылауы арқылы осы өңірдегі сол мерзімдегі санының молдығымен ерекшеленген қазақтардың аталған руына арналған маңызды сипаттама жасайды.

Зерттеушінің одан кейінгі баяндауынша: «Қазақ ордасы, және Сырт өзенінің жоғары ағысын қоныс еткен олардың көршілері Бұрыттар да Қырғыздар деп аталады. Осыдан барып, кейбір нақты дәлелдердің негізінде «Қырғыздар» деп аталатын халықтардың барлығы шығу тегі ортақ деген пікірге келемін, солардың ішіндегі бұрыт қырғыздары мен өздерінің көршілері – Қырғыз – Козактармен ешқандай даусыз бір халықты құрайды және олардың екеуі де өзінің ағасы Батый ханнан үлес алған Шейбан-ханның ұлысының мұрагерлері» (Фишер, 1866: 59), - делінген қорытынды бағаның ғылыми келелігі үлкен екендігі анық. зерттеуші осы шығармасында: «...менің пікірімше, «Козак», ұғымы бір халықтың атауын бермейді, адамның тұрмыс жағдайын білдіреді. Бұл ұғымның татар тіліндегі мағынасы – жанұясы немесе тұрақты мекені жоқ адам. Міне, осыдан барып, мұндай адамдар көптеген істерге баруға мүдделі, солардың ішінде өздерінің жоғалтатын ештеңелері болмағандықтан және жанұяларының жағдайын ойламайтындықтан, осындай істері арқылы батылдығымен белгілі болған олар тонаушылық пен жаугершілікке бейім және бұйырық берілген әрбір жорыққа, әрекетке дайын болады. Мұндай ұғым жаугершілікке бейім, тынышсыз Қазақ ордасының істеріне дәл келеді, міне осылай, олар өздерінің жаугершіліктері, жорықтары арқылы әрқашан басқа халықтардан асып түскен болар, сондықтан да бұл атау тағы да басқа татар халықтарына берілген болар» (Фишер, 1866: 60), - дей келе өзінің тұжырымын баян еткен. «Қыпшақ» есімі осы өңірдегі бірнеше байырғы тұрғындарда кездеседі. Аталған анықтама ертеден бері пайдаланылып келеді. Орта ғасырлық шығыстық тарихшы Әбілғазының айқындауынша бұдан бірнеше ғасырдан бұрын белгілі. Оттаман түріктері билеушілері арасында аталған анықтама жоғары дәреже деп бағаланады» (Фишер, 1866: 62), -

деген мазмұндағы анықтамасы да жоғарыдағы көрсетілген ру есімінің түркілік тұрғындар арасында кеңінен белгілі болғандығын көрсетеді.

Зерттеуші бұл айтылғандармен қатар онжетінші жүзжылдықтың басындағы қалыптасқан қазақ-қалмақ байланыстары және осы мерзімдегі Ресей патшалығының жүргізген саясатына жаңа жазба мағлұматтар арқылы да сипаттама жасаған. Аталған орын алған жағдайлар туралы Фишер: «Насонов қайтып келген соң Тобол воеводасына өзіне тапсырылған істер туралы, атап айтқанда, 1643 жылы Қонтайшыға өзара орын алған келіспеушіліктер, соның ішінде Қырғыздардан өз жерін қорғаудың жолдары және оны бар күштерімен қорғаудың қажеттігі көрсетілген сенім хатын жеткізу туралы мәлімдеме жасады. Алайда, хатты жеткізуші Григорий Ильин Қонтайшыны Қырғыз-Қайсақтарға қарсы жорықта болғандықтан өзінің Ургасында («Урга» татар және монғол тілдерінде «Ханның Ұлысы» деген мағына береді) кездестіре алмай, елшіні оның бас әйелі Дара Уба Залча, Тайша Урлука (қызы) қабылдап, екі орам матадан тұратын оның силықтарын алды» (Фишер, 1866: 442), - деген сипаттама береді. Талдама берілген мерзімдегі Батыр хан билік еткен Қалмақ хандығы мен Есім, одан ары оның мұрагері Жәңгір басында болған Қазақ мемлекеті арасындағы шиеленісті оқиғалардың себептері және оның барысын сол уақыттағы әртүрлі жазба деректерді орнымен пайдалана отыра шеберлікпен жариялай білген. «Басында баяндалған, - деп жазады ғалым, – Қырғыз хандығы, немесе басқа мәліметтерде «түркістандықтар» деген есім алған «Қырғыз-қайсақтарға» қарсы жоңғарлардың шабуылына тоқтайтын болсақ, қалмақ билеушісі Батур 1635 жылы «Түркістан билеушісі» Есім ханға қарсы шапқыншылық жасады.

Осы Хан Есімнен Абулғазы жеке басына қатер төнгенде өзін қорғау үшін оған көшіп баруды сұраған. Есімнің мұрагері сұлтан Жәңгір бұл шайқаста «Қырғыз-Қайсақ» қолына жетекшілік етті, бірақ та байқамай кездейсоқта жоңғарлардың қамауына ұшырады.

Алайда, нақты себептері анықталмаған оқиғалар нәтижесінде қамаудан азат болып, өзінің жоңғарлармен күресін одан ары жалғастырды. Осындай себептерден барып Жоңғар ханы Батыр онжетінші жүзжылдықтың қырықүшінші жылы жақтастарының қолдауына сүйене отыра, 50000-нан астам әскер дайындап, 10000-дейін жасақ құрып үлгерген Алатау қырғыздары мен Тоқыман өңірі тұрғындарын өзіне қаратты. Тура осы мерзімде Сұлтан Жангир өзінің бар мүмкіндігінше 600-сәл ғана артық қол дайындай алды және осы әскерлерді шеберлікпен орғаластыра отыра, олардың бір бөлегін қарсы тау сайдың тура ортасына қалдырып, ұзын орлар қазып, жауды көрінбей қарсы алуды шешті. Қолының келесі бөлегімен жоңғар әскерлері терең сайлар арқылы шығуға деген қимылдарын тосу мақсатымен биік тау басына барып, бекінді.

Одан кейінгі жағдай Жангирдың жоспарлауымен ұласты. Жоңғар басшысы батырлықпен қарсылық көрсетіп жатқан қарсыласына қарай бар күштерімен ұмтылды. Тура сол уақытта осындай жағдайды күткендей, Қазақ ханы қарсыласының артқы жағына лап қойып, қолдарындағы мылтықтарымен толассыз атқылап, қарсыласы көптеген адамдарынан айырылды. Жағдайдың осындай шешуші сәтінде Татар қолбасы Жалантос 20000 әскермен жоңғарлардың келесі жағынан шығып үлгерді. Осындай күтпеген оқиға Жоңғар билеушісін састырып, ол жаңа келетін шығыннан сескеніп, әскерін кері алып кетуге мәжбүр етті. Алайда ол өзімен бірге алғашқы мерзімде қолдарына түскен қарсы жақ әскерлерін бірге алып кетті. Бұл шайқаста Жоңғар билеушісіне әкесі Гузихпн Коконор (Көк көл) өңірінде және келесі жақтас ордадан екі билеуші, есімдері-Өшурту мен Абылай тайша ықпалдастық жасады.

Орналасқан қонысын тастап кетерде «Тайша Учурту» қалмақ билеушісінің қызымен бас қосып, Нор-Зайсанның маңайына келіп, қоныс тепті. Келесі «Тайша Абылай» бүгінгі уақытқа дейін өзінің бастамасымен негізі қаланған, кейін қиратылып, басты құрылыстары сақталынып қалған Ертіс өзені бойындағы діни сиыну орнын қоныс етіп келді.

Жоңғар билеушісі олардан кейінгі тайшаны (Күнделен) жақтасы етуге барынша ұмтылды және оған Қырғыз хандығына қарсы соғысқа бірге қатысуды ұсынды; біреқ та Тайша Күнделен «баласының сұлтан Жәңгірмен жақсы қатынаста сондықтан да оны құрметтейтіндігін Қонтайшының есіне салып, оның өтінішін орындай алмайтындығын білдірді» (Фишер, 1866: 444–445). Ал, соңғысының: «Қонтайшы Батыр Орыс Патшасына ұзақ

ғұмыр сұрайды. Одан соң, менің айтарым, «Бүгінгі уақытқа дейін менің денсаулығым жақсы, Біз бір-бірімізге елшіліктер жібереміз: Біздің Қырғыздар сіздердің адамдарына шабуыл жасауда, ал сіздердің адамдарыңызда да Қырғыздарға жорық жасауда. Өзара бейбіт жағдайда өмір сүретін халықтардың арасында мұндай болмауы керек. Өзінен бұрын оқ өткізбейтін панцирь (қалқан) сұрағанымды жібермедің. Қазіргі өзімнің елшілерім арқылы саған екі бұлғын терісін, тағы да тағы да осындай екі тері жіберемін, - деген өтініші (Фишер, 1866: 449–450), Жоңғар хандығы билеушілерінің өзара қатынас деңгейінен хабардар етеді. Соңғысының келелі дәлелі Қазақ ханының шабуылынан барынша талқандалып, Орыс билігінен тірек іздеген Жоңғар билеушісінің тура аталған уақыттағы тығырыққа тірелген ахуалын паш етеді.

Барша Сібір аймағын, соның ішіндегі оның батысы, Алтай өңірінің тарихын талдап, жариялаумен он сегізінші жүзжылдықтың елуінші жылдарынан кейінгі мерзімде сол уақыттағы ойшыл, өлкетанушы, солармен бірге, Еуропа және Ресей қоғамына өзінің батыл пікірлерімен, туындыларымен таныс болған А.Н. Радищев (1749–1802) жүйелі түрде айналысты. Зерттеуші белгілі себептермен бұл өңірде көптеген жылдар болды. Аталған уақыт көлемінде өлкетанушының бірнеше кітаптардан тұратын көп тақырыпқа арналған құнды еңбектер жазылды. Сібірдің батыс аймағының тарихын қамтитын ғалымның туындылары жиырмасыншы ғасырдың тууынан жарық көрген (Радищев, 1907: 633) түгелдей қосылды. Батыс Сібірдің өткені жазылған бұл еңбегінде зерттеуші көрсетілген аймақты ерте уазыттан мекендеп келе жатқан қазақ руларының, олардың арғы аталарының тарихы жазылған келелі мағлұматтар береді. Атап айтқанда ғалымның көрсетуінше: «Сібір ресейліктерге Ермак Тимофеевичтің оған жасаған жорығына дейін белгілі болған еді. Бұл уақытта (орыс жылнамасында Алтын Орда деп аталатын) Дешті-Қыпшақта билік еткен Шыңғысханның ұрпақтары өздерінің үстемдіктерін бөлшектенген Ресей өңірлеріне таратты; Батыс Ресейден ормандар, таулар және батпақтар арқылы бөлектенген Новгород Татар билігінен құтыла алды» (Радищев, 1907: 105). Одан арғы өлкетанушының: «Тура осы уақыттан бастау алатын Орыс патшалығының Сібір тұрғындарымен арадағы қатынасы оналтыншы жүзжылдықтың екінші жартысы басталғанға дейін беймәлім болды. Бірақта осы уақыттағы табылған жалғыз жазба деректен, мұнымен бірге сол мерзімдегі ресми жазба журналдан анықталғанындай, кейбір аталған өңір (Сібір) иеліктері орыс мемлекетіне қосылған еді. Ол айтылғандарға дәлел – сол уақыттағы Орыс билеушісінен (Иван Васильевич) бағалы аң терілерімен жиналатын салық алу мақсатымен арнайы дәрежелі қызметкерлер аттандырылатын.

Сібірдегі жергілікті билік иесі Едигер Орыс патшасына мойындау құжатын табыстағанымен жергілікті бұл князь Патша қарамағына енуге деген місін қамтамасыз ете алмады, өйткені ол (Едигер) аталған уақытта Ертіс маңайына және оған келіп құтын көптеген өзен жағалауларындағы барша кеңістіктерге қожалық еткен Бұқар билеушісі Күшумнан жеңіліс тапты, осыдан барып бұл жерлер (Сібір) орыс билігіне өтпеген болатын», - деген мазмұндағы (Радищев, 1907: 109), келелі деректерінен оналтыншы жүзжылдықтың екінші жартысындағы Батыс Сібір өңірін орыс мемлекеті тарапынан өзіне қаратуының барысы мен және де Сібір (Көшім) хандығының мемлекеттің қуаттылығын арттырудағы әрекеттері көрсетіледі. Зерттеуші осы өңірдегі зерттеу жұмыстары кезінде жоғарыдағы көрсетілген уақыттағы байырғы халықтардың көптеген өкілдерінің, аталғандардың қатарындағы қазақ руларының жиынтық «козак-казак» есімімен белгілі болғандығына сараптама жасаған.

Жинақтаған жазба деректеріне сүйене отыра: «орыс тіліндегі ұғынықты «казак» түркі тілінде «батыл, ержүрек» немесе жаугершіліктен алған пайдасын күн-көрісіне жұмсайтын тұлға» деген анықтамаға сай келеді. Ал орысша мағнасында бұл сөз «еркін, ешкімге бағынбайтын» деген мағынадағы анықтама» деп көрсетеді. Анығына тоқтағанда, «өздерінің күнделікті өмір-тәсілдерінің негізін тонаушылық, басқаның мүлкін тартып алуға бағыттаған «казак» атауын алғандар айналасына осындай істерімен белгілі болған», - деген (Радищев, 1907: 113), - тұжырым жасайды автор.

Аталған ойлары негізінде сол уақытта Еуропа және Ресей қоғамында кеңінен тараған «Козак» ұғымына Сібірді толығымен зерттеген бұл өлкетанушы Еуропа жиһангерлерінен басқа ресейлік көптеген ғалымдардан (Спасский, Якинф (Бичурин), Левшин) да ерте анықтама

берді. Радищевтың XVIII ғасырдың екінші жартысындағы тарихи еңбектерінде де Ресей зерттеушілерінің алғашқылары деңгейінде ұланғайыр үлкен өлкеге «Сібір» деген есім берілуіне де тоқтаған. Радищевтің көрсетуінше: «Сібір осы атауымен Орал тауларынан Шығыс мұхитқа және Қырғыз даласы, Алтай мен Яблонный жоталарынан Мұзды мұхитқа дейінгі созылып жатқан 12 миллион шаршы шақырымды құрайтын бір-бірінен табиғаты жағынан ерекшеленетін кең ауқымды екі аймақ. Өзінің бастауын Орал тауларынан алатын біріншісі Енисейге дейін созылады, келесісі Ертістің жоғары ағысынан басталып, Обь пен Енисей жағалауы және осы өзендердің шығысындағы жерлерді қамтиды. Өртүрлі тайпалардың орналасуларына орай Сібірге қоныстану жиі және ертеден жүргізілген. Татарлар мен монғолдар оңтүстіктен, фин халықтары батыстан, самоед тайпалары Солтүстік мұхиттың жағалауынан, тунгустар Даур және Манжуриядан қоныс аударып, Сібірдің шығыс бөлігіне орналасқан еді» (Радищев, 1907: 117–120). Ғалымның одан кейінгі: «Мұнымен бірге тұрғындардың немесе олардың жеке топтарының қалдырған белгілері мүлдемге кездеспейді, болғандары қарапайым. Ал басқа жергілікті деректерде (татарлық) бұл аймақтарға ең артынан қоныс аударғандар туралы баяндалады. Усть-Камен және Семи Палат қоныстары жандарындағы орналасқан құрылыс белгілерінің қирандылары Шыңғысхан уақытынан белгілі өзендер жағалауларынан табылатын жерлеу белгілері монғолдардың (татарлар) осы жерлерге (Сібір) шаюуылдарынан да ерте орын алуларынан болған болар, бірақ та Татар (монғол) руларының ертеден қалыптасқандығы белгілі емес. Зерттеушілер бағалы металл (мыс пен күміс) өндірушілердің өткен кезеңдерінің анық екендігін көрсетеді. Бұл уақытқа Сібір тауларынан (Алтай және Арғұн) тауларынан кездесетін ерте металл өндіру орындарын қосуға болады. Өзен бойларына таяу қоныс тепкен орындардан кездескен көне күнделікті тұрмыстағы пайдаланылып отырған көпқырлы, сонымен бірге сынбайтын тастан жасалған құралдар аса қажетті қажетті заттар ретінде қолданылған», - деген мазмұндағы (Радищев, 1907: 121), - жазба мағлұмат бүкіл Сібірдің, соның ішіндегі оның Батыс және Алтай өңірлерінің байырғы халықтарының ерте дәуірлерден өмірге әкелген мәдениеттерінің құндылығын одан ары жариялай түседі. Осы баяндалғандармен бірге зерттеушінің: «Мүмкіндігінше жазба деректерді, құрылыс, т.б. нақты ескерткіштерді, бұлармен қатар бүгінгі уақытта аталған өңірлерді қоныс етіп келе жатқан тұрғындарды есепке кіргізсек, нәтижесінде: түркілер (татарлар) аталған өңірлерге (Сібір) монғолдардан ерте қоныс тепкен; 2) осылармен қатар бұл халықтар егін егушілік те ене бастаған. үнемі көшіп жүретін мал бағумен айналысқан, оған қосымша олардың күнделікті тұрмыстарына егін егу де орын ала бастаған.

Өздеріне тән болған аталған өркендеу кезеңінде олар осында келген; 3) Монғолдар, келесі атаулары моголдар Сібір жеріне қоныс аударған мерзімдерінде мал түрлерін бағып, өсіргендерімен, бұл халықта қорытындысында отырықшылықты егін егу) кәсіп ететін тұрғындарға ұқсас жиі әшекей және қол шеберлігі заттары көп орын алған, осылардан барып, Алтайдан кездесетін металл өндіруге арналған алғашқы балқыту, тасу белгілері осыларға тиіс деп есептеуге болар» атты маңызды тұжырымы (Радищев, 1907: 121), - тұтастай Сібір өлкесін ерте кезең мерзімінен бері қоныс ете бастаған байырғы тұрғындардың есімдерін, бұл халықтардың тұрақты мекен-жайларын ажырата білудегі аса маңызды да келелі мағлұматтар екендігі айғақ.

Қорытынды

Мақалада жоғарыдағы неміс ғалымдары Миллер, Фишер және Ресей зерттеушісі Радищевтің келелі де, тарихи маңызын бүгінгі күнге дейін жоймаған туындылары арқылы XVIII ғасырдың ортасына дейінгі Батыс Сібір, Алтай өңірін ата қоныстары еткен түркілік тұрғындардың, осылардың құрамындағы қазақтардың Орта жүзі руларының көрсетілген уақыттардағы барша тұрмыс, шаруашылықтық, әлеуметтік дамулары, сыртқы қарым-қатынастары, солардың қатарындағы маңыздысы – мекендеген территориялары туралы құнды деректер баяндалған.

Міне, сондықтан да Миллер, Фишер, Радищевтің жоғарыдағы сараланған шығармалары көрсетілген мерзімдегі Еуразия аңғарын (соның ішінде нақтылап айтқанда, Батыс Сібір, Алтай аймағы) көне замандардан мекен етіп келген халықтардың осылардың қатарындағы қазақ тұрғындарының нақты тарихын паш етудегі қажетті шығарма екендігін айқындауға назар аударылды. Осы тұрғыда тоқтала кететін мәселе – жоғарыда баяндалғандарды саралай келе.

Осы айтылғандармен бірге авторлардың бұл шығармаларындағы көрсетілген аймақтарды ғасырлар бойы ата қоныстары етіп, ондағы барлық тарихи дамулар мен өзгерістерге белсене ат салысып келген қазақ руларының осындай тарихын зерттеп, ғылыми бағалар берілуі де авторлардың бұл көлемді де маңызды н Қазақстан тарихын қазіргі заман талабына сай зерттеп, жариялаудағы міндетті түрде пайдаланылатын кітаптар деп есептеуге болады;

- Аталғандардан барып, бұл ғалымдардың өз уақытындағы қазақ халқының ата-қоныстары болған Батыс Сібір, Алтай өңірінің жан-жақты өткенін кеңінен жариялаудағы ғылыми кітаптары, олардан бұрынғы және кейінгі мерзімдегі дайындалып, жарыққа шыққан шығыс елдері, Еуропа, Ресей зерттеушілері туындыларымен мазмұндас және мәліметтері де бір мазмұнды, үндес екендігі де аталған авторлардың осы еңбектерінің маңызын одан ары аша түсетіндігі белгілі;

- Бұл баяндалғандардың қатарында, аталған еңбектерде бұл өлке жергілікті қазақтарының көшпелі мал шаруашылығымен ғана айналысып қоймай, олардың ата-бабаларының Алтайдағы тау-кен ісінің негізін салушылар болғандығы баяндалып, оның ерекше маңызына талдау берілген;

- Олардың туындылардағы, атап айтқанда Миллер мен Фишердің кітаптарында Көшімхан мемлекетінің нақты тарихы, қазақтардың жоңғарларға күресі туралы деректер мен сипаттамалары тың мазмұндылығымен ерекшеленеді;

Міне сондықтан да, көрсетілген авторлар шығармаларының деректерін мүмкіндігінше халқымыздың орта және XVIII ғасырлар көлеміндегі тарихын жариялап, насихаттауға арналған орта мектеп және жоғары оқу орындары Қазақстан тарихына арналған оқулықтада оқыту, дәрістік, практикалық сабақтарда кеңінен пайдалану қажет деп есептейміз.

Ұсыныс

Жоғарыдағы шетелдік ғалымдардың осындай еңбектерін талдай және оларды Отанымыздың тарихын одан ары насихаттаудағы болашақтағы ғылыми туындылар дайындау мен Еліміздің оқу орындарында пайдалану мақсатында төмендегідей ұсыныстар жасау қажет деп есептейміз:

- Мазмұндары сараланып, тарихи маңызын осы уақытқа дейін жоймаған, алайда аз санды түп-нұсқалары Еуропа, Ресей ғылыми кітапханаларында ғана сақталып отырған бұл авторлардың шығармаларының көшірмелері мен электронды нұсқаларын дайындап, еліміздің оқу орындары кітапханаларына жеткізуді қамтамасыз ету;

- Атап айтқанда, осы кітаптардың түп-нұсқалары толығымен сақталып, бір-екі данадан ғана кездесетін Ресей Федерациясы Санкт-Петербург Мемлекеттік Университетінің Горький атындағы Бас кітапханасындағы сирек кездесетін әдебиет қорындағы Қазақстан тарихының әр кезеңдерін қамтитын бұлардан басқа мөлшермен 100-ден аса тираждары аса аз құнды көне кітаптардың авторлары, атауларын анықтап, электронды нұсқаларын алдыруды қамтамасыз ету;

- Бұлармен бірге ресейлік аталған жоғары оқу орны кітапханасындағы сирек кездесетін әдебиеттер қорындағы түгелдей сандары сақталынған алайда тираждары өте аз, Қазақстан тарихының XVIII ғасырдың соңына дейінгі барлық бағыттағы тарихы қамтылған Шығыс, Еуропа мен Ресейдің танымал зерттеушілері дайындаған еңбектері жарияланған 1818–1825 жылдар аралығындағы шығып келген «Сибирский вестник» және «Азиатский вестник» ғылыми журналдарының электронды көшірмелерін Еліміздің ғылыми зерттеу орындары мен жоғары оқу орындары кітапханаларына алдыру қызметін іске асыру мақсатында өзара келісімдер жасалуын іске асыру да қажеттілікті керек етеді;

Міне осындай нақты жұмыстар жүзеге асырылғанда, Қазақстан тарихын дәлелді деректер негізінде жазуға, тарихшы ғалымдар мен зерттеушілердің осы мақсаттағы қызметтеріне үлкен көмек жасалатындығы анық.

Әдебиеттер

Азиатский вестник, 1826a — *Азиатский вестник*, издаваемый Григорием Спасским. 1826. Книжка 9 и 10. О путешествии Г. Лебедура, Мейера и Бунге по Алтайским горам в Сибири и частью по Киргиз-Кайсацкой степи, 1826. 131 с.

Азиатский вестник, 1826b — *Азиатский вестник*, издаваемый Григорием Спасским. СПб., 1826. С. 369–370.

География страны, 1859 — *География страны* находящихся в непосредственных сношениях с Россиею. СПб., 1859. С. 129, 131.

Герберштейн — *Герберштейн* и его историко-географическая известия о Россий. Сочинения Е. Замысловского, с приложением материалов для историко-географического Атласа России XVI в. СПб., 1884. 343 с.

Историческое обозрение, 1854 — *Историческое обозрение* ойратов или калмыков с XV столетия до настоящего времени, сочинено Монахом Иакинфом. СПб., 1854. С. 55–56.

Описание Джунгарии и Восточного Туркистана, 1829 — *Описание Джунгарии и Восточного Туркистана* в древнем и нынешнем состоянии. Переведено с Китайского монахом Иакинфом. Часть 1. СПб., 1829. С. 144–145.

Описание Сибирского царства, 1750 — *Описание Сибирского царства* и всех произошедших в нем деле от начала, особливо от покорения его российской державой по сии времена, сочинено Герардом Фридериком Миллером, историографом и профессором Университета Академии Науки и Социетета Аглинского членом. Книга первая. СПб.: при императорской Академии Наук, 1750. 510 с.

Очерки Средней Азии, 1868 — *Очерки Средней Азии* А. Вамбери, профессора восточных языков и литературы при Пражском университете. М., 1868. 273 с.

Перевод с предисловия, 1749 — *Перевод с предисловия*, сочиненного профессором Гмелиным к первому тому Флоры Сибирской. СПб.: изд. Акад. Наук, 1749. С. 5, 28.

Полное собрание сочинений, 1907 — *Полное собрание сочинений* А.Н. Радищева. Редакция, вступительные статьи и примечания В.В. Каллаша. М.: Издание В.М. Саблина, 1907. Том 2. 633 с.

Полное собрание ученых, 1771 — *Полное собрание ученых* путешествий по России, издаваемое Императорскую Академию Наук, по предложению ее Президента. С замечаниями, изъяснениями и дополнениями. Том седьмой, заключающий в себе дополнительные статьи к Запискам путешествия Академика Фалька. В Санкт-Петербург, при императорской Академии Наук, 1825 Поездка Христофора Барданеса в Киргизскую степь по препоручению Академика Фалька. Второе путешествие Барданеса в Киргизскую и Зюнгорскую степь, 1771. 18 с.

Полное собрание ученых, 1824 — *Полное собрание ученых* путешествий по Россий, издаваемое императорской Академией Наук по предложению его президента. С примечаниями, изъяснениями и дополнениями. Том шестой. Записки путешествия Академика Фалька. СПб.: при Императорской Академии Наук, 1824. С. 404–406.

Путешествие барона, 1857 — *Путешествие барона* Александра Гумбольдта, Эренберга и Розе в 1829 году по Сибири и Каспийскому морю. СПб., 1857. 22 с.

Путешествие по Алтайским горам, 1829 — Путешествие по Алтайским горам и предгорьям Алтая. Дерпт, 1829. 36 с.

Сибирская история, 1774 — *Сибирская история* с самого открытия Сибири до завоевания сей земли Российским оружием, сочиненная на немецком языке и в собраний Академическом, читанная членом Санкт-Петербургской Академии Наук и профессором древностей и истории, так же членом исторического Геттинского собрания Иоганном Ебергардом Фишером. СПб.: при Императорской Академии наук, 1774. 610 с.

Сибирский вестник, 1818 — *Сибирский вестник*, издаваемый Григорьем Спасским. СПб., 1818. Ч. 2. 20 с.

References

Aziatskiy vestnik, 1826a — *Aziatskiy vestnik*, izdavayemyy Grigoriyem Spasskim. Knizhka 9 i 10. O puteshestvii G. Lebedura, Meyyera i Bunge po Altayskim goram v Sibiri i chast'yu po Kirgiz-Kaysatsskoy stepi [Asiatic Bulletin, published by Grigory Spassky. Books 9 and 10. About the journey of G. Lebedur, Meyer and Bunge through the Altai Mountains in Siberia and part of the Kirghiz-Kaisat steppe], 1826. 131 p. (In Russ.).

Aziatskiy vestnik, 1826b — *Aziatskiy vestnik*, izdavayemyy Grigoriyem Spasskim [Asiatic Bulletin, published by Grigory Spassky]. St. Petersburg, 1826. Pp. 369–370. (In Russ.).

Geografiya strany, 1859 — *Geografiya strany* nakhodyashchikhsya v neposredstvennykh snosheniyakh s Rossiyeyu [Geography of the country in direct relations with Russia]. Saint Petersburg, 1859. Pp. 129, 131. (In Russ.).

Gerbershteyn', 1884 — *Gerbershteyn'* i yego istoriko-geograficheskaya izvestiya o Rossii. Sochineniya Ye. Zamylovskogo, is prilozheniyem materialov dlya istoriko-geograficheskogo Atlasa Rossii XVI v. [Gerberstein and his historical and geographical news about Russia. The works of E. Zamylovsky, with the application

of materials for the historical and geographical Atlas of Russia of the XYI century]. St. Petersburg, 1884. 343 p. (In Russ.).

Istoricheskoye obozreniye, 1854 — *Istoricheskoye obozreniye oyratov ili kalmykov s XV stoletiya do nastoyashchego vremeni*, sochinenno Monakhom Iakinom [Historical review of the Oirats or Kalmyks from the tenth century to the present, composed by Monk Iakinth]. Saint Petersburg, 1854. Pp. 55–56. (In Russ.).

Ocherki Sredney Azii — *Ocherki Sredney Azii* A. Vamberi, professora vostochnykh yazykov i literatury pri Prazhskom universitete [Essays on Central Asia by A. Vambery, Professor of Oriental Languages and Literature at Prague University]. Moscow, 1868. 273 p. (In Russ.).

Opisanie sibirskogo sarstva, 1750 — *Opisanie sibirskogo sarstva i vseh proizoshedshih v nem dele ot nachala, osoblivo ot pokorenia ego rossiiskoy derzhavoi po sii vremena*, sochinenno Gerardom Friderikom Millerom, istoriografom i professorom Universiteta Akademii Nauki i Sosieteta Aglinskogo chlenom. Kniga pervaya [The description of the Siberian kingdom and all the events that have taken place in it from the beginning, especially from its conquest by the Russian state to the present time, was written by Gerard Friedrich Miller, historiographer and professor of the University of the Academy of Science and member of the Society of England. Book One]. Sankt-Peterburg: pri imperatorskoi Akademii Nauk, 1750. 510 p. (In Russ.).

Opisaniye Dzhungarii i Vostochnogo Turkestana, 1829 — *Opisaniye Dzhungarii i Vostochnogo Turkestana v drevnem i nyneshnem sostoyanii* [Description of Dzungaria and East Turkistan in its ancient and current state]. Translated from Chinese by Monk Iakinthos. Part 1., St. Petersburg, 1829. Pp. 144–145. (In Russ.).

Perevod s predisloviya, 1749 — *Perevod s predisloviya*, sochinennogo professorom Gmeliny k pervomu tomu Flory Sibirskoy [Translation from the preface composed by Professor Gmelin to the first volume of Flora Sibirskaya] // ed. Akad. Sciences, St. Petersburg, 1749. Pp. 5, 28. (In Russ.).

Polnoe sobranie sochinenii, 1907 — *Polnoe sobranie sochinenii* A.N. Radisheva, Redaksya, vstupitelnye statyi primecheniya V.V. Kallasha [Complete Works of A.N. Radishchev. Edited, Introductions and Notes by V.V. Kallash]. Moscow: Izdanie V.M. Sablina, 1907. Vol. 2. 33 p. (In Russ.).

Polnoye sobraniye uchenykh, 1771 — *Polnoye sobraniye uchenykh puteshestvii po Rossii*, izdavayemoye Imperatorskuyu Akademiyu Nauk, po predlozheniyu yeye Prezidenta. S zamechaniyami, izyasneniyami i dopolneniyami. Tom sed'moy, zaklyuchayushchiy v sebe dopolnitel'nyye stat'i k Zapiskam puteshestviya Akademika Fal'ka. V Sankt-Peterburg, pri imperatorskoy Akademii Nauk, 1825 Poyezdka Khristofora Bardanesa v Kirgizskuyu step' po preporucheniyu Akademika Fal'ka [The Complete Collection of Scientific Travels in Russia, published by the Imperial Academy of Sciences, at the suggestion of its President. With comments, clarifications, and additions. Volume seven, which contains additional articles to the Notes of the journey of Academician Falk. To St. Petersburg, at the Imperial Academy of Sciences, 1825 Christopher Bardanes' trip to the Kirghiz steppe on behalf of Academician Falk]. Bardanes' second journey to the Kirghiz and Zyungorsky steppe, 1771. 18 p. (In Russ.).

Polnoye sobraniye uchenykh, 1824 — *Polnoye sobraniye uchenykh puteshestviy po Rossii*, izdavayemoye imperatorskogo Akademiyey Nauk po predlozheniyu yego prezidenta. S primechaniyami, iz'yasneniyami i dopolneniyami [The complete collection of scientific travels in Russia, published by the Imperial Academy of Sciences at the suggestion of its president. With notes, explanations, and additions]. Notes of the journey of Academician Falk. To St. Petersburg, at the Imperial Academy of Sciences, 1824. Vol. 6. Pp. 404–406. (In Russ.).

Puteshestviye barona, 1857 — *Puteshestviye barona Aleksandra Gumbol'dta, Erenberga i Roze v 1829 godu po Sibiri i Kaspiyskomu moryu* [The journey of Baron Alexander Humboldt, Ehrenberg and Rose in 1829 through Siberia and the Caspian Sea]. St. Petersburg, 1857. 229 p. (In Russ.).

Puteshestviye po Altayskim goram, 1829 — *Puteshestviye po Altayskim goram i predgor'yam Altaya* [A journey through the Altai Mountains and the foothills of Altai]. Dorpat, 1829. 36 p. (In Russ.).

Sibirskaya istoria, 1774 — *Sibirskaya istoria s samogo otkrytiya Sibiri do zavoevaniya sei zemli Rossiskim oruzhiem*, sochinennaya na nemeskom yazyke i v sobranii Akademicheskoy, chitannaya chlenom Sankt-Peterburgskoy Akademii Nauk i professorom drevnostey i istorii, tak zhe chlenom istoricheskogo Gettinskogo sobraniya Iogannom Ebergardom Fisherom [Siberian history from the very discovery of Siberia to the conquest of this land by Russian arms, composed in German and in the Academic collection, read by a member of the St. Petersburg Academy of Sciences and professor of antiquities and history, also a member of the historical Getty collection Johann Eberhard Fischer]. V Sankt-Peterburge pri imperatorskoi Akademii Nauk, 1774. 610 p. (In Russ.).

Sibirskiy vestnik, 1818 — *Sibirskiy vestnik*, izdavayemyy Grigoriyem Spasskim [Siberian Bulletin, published by Grigory Spassky]. The year is 1818. Part two. Saint Petersburg, 1818. 20 p. (In Russ.).

МАЗМҰНЫ

ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ

Қарасаев Ғ.М., Кенжебаев Ғ.Қ., Оспанова Р. ЕУРАЗИЯ Өңірі Тұрғындарының Көне Заманнан ХҮІІІ Ғасырға дейінгі Тарихы Батыс, Орыс Зерттеушілері Шығармаларында.....	7
Шолахов М.Г. Жошы Ұлысының Сарайшығы Еуропалық және Отандық Тарихнамада.....	21

ТАРИХ

Аккуш С., Темирханов Б. XX Ғасырдың басындағы қазақ қажылары: «ҚАЗАҚ» газетінің материалдары негізінде зерттеу.....	36
Атантаева Б.Ж., Мухаметкалиева К.Б., Абенова Ғ.А. Білім берудегі өзгерістер: 1920 жылдардағы Семей өңіріндегі мектеп жүйесінің дамуы мен сауатсыздыққа қарсы күрес.....	49
Байдильдина Феллан С.Х., Абдирайымова А.С., Раджапов А.У. Мәскеу мен Ленинградта қазақ КСР үшін мәдениет және өнер мамандарын даярлау мәселесі (1930–1950 жж.).....	66
Бисембайұлы М. Қазақстанға еріксіз көшірілген поляктардың саяси және әлеуметтік жағдайы.....	81
Дюсембекова Ж., Түрсүн Х., Жеңіс Ж.Ж. Германиядағы қазақ студенттерінің саяси қызметі.....	96
Жаркен А.М., Есимова Ж.К. 1959–1989 жылдар санақтары бойынша қазақстанның солтүстік облыстарындағы полиэтникалық халықтың гендерлік құрылымындағы өзгерістері.....	108
Жолдасұлы Т., Ойданова Ж.Ж. Қызылорда облыстық «Білім» қоғамы ұйымы: ғылымды дәріптеу және саяси-атеистік тәрбие беру қызметі (1948–1964 жж.).....	125
Жұматай Ғ.Б., Ысқақ А.С. Қоныс аудару колониализмі және палестин мәселесі: құрылымдық шеттету саясаты.....	143
Купенова Ғ.Ы., Сманова А.М. Орыс-қазақ шекарасының құрылуы: орынбор шекара комиссиясы (1799–1859 жж.).....	158
Мухамедеева И.А., Мухамедеева Р.М., Кенжебек Д.Қ. Солтүстік қазақстанның мәдени мұрасын сақтаудың инновациялық цифрлық стратегиялары.....	173
Мұсағалиева А.С., Мұсабекова Р.М. Еңбек поселкісінен тың игеру совхозына дейін: № 26 еңбек поселкісі – алжир – «Ақмола» совхозы.....	186
Мұхатова О.Х. Естеліктердегі ашаршылық ақиқаты.....	203
Сахи Ж., Каржаубаева А. Музей-үйлер: тұжырымдар мен көзқарастар.....	217
Стамшалов Е.И. «Ерекше комиссиядан» «Ерекше комиссияға»: қытайдағы қазақ босқындарын қайтару тарихынан (1924–1926).....	232
Тасилова Н.А., Майдалали З., Сайлан Б.С. Алтын орданың саяси тарихындағы өмірлердің рөлі.....	250
Уалтаева А.С., Мусаева Ә.А., Мельдибекова З.А. Академиялық ұтқырлықтың әлемдік және қазақстандық тәжірибесі: тарихы және қазіргі тренденциялар.....	265
Эгамбердиев М., Ахантаева Ә. Ресей империясының көші-қон саясаты шеңберінде ұйғырлардың (тараншы) сакралды-мистикалық тәжірибелері.....	283

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Кұлмағанбетова Ғ.К., Святко С. Федоров мәдениетін зерттеудегі орталық қазақстанның қола дәуірі археологиясының ретроспективасы.....	298
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Карасаев Г.М., Кенжебаев Г.К., Оспанова Р. ИСТОРИЯ НАРОДОВ ЕВРАЗИЙСКОГО ПРОСТРАНСТВА С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО XVIII ВЕКА В ТРУДАХ ЗАПАДНЫХ И РУССКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ.....	7
Шолахов М.Г. САРАЙЧИК УЛУСА ДЖУЧИ В ЕВРОПЕЙСКОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ.....	21

ИСТОРИЯ

Аккуш С., Темирханов Б. КАЗАХСКИЕ ХАДЖИ НАЧАЛА XX ВЕКА: ИССЛЕДОВАНИЕ НА ОСНОВЕ МАТЕРИАЛОВ ГАЗЕТЫ «ҚАЗАҚ».....	36
Атантаева Б.Ж., Мухаметкалиева К.Б., Абенова Г.А. ПЕРЕМЕНЫ В ОБРАЗОВАНИИ: РАЗВИТИЕ ШКОЛЬНОЙ СИСТЕМЫ И БОРЬБА С НЕГРАМОТНОСТЬЮ В СЕМИПАЛАТИНСКЕ В 1920 ГОДЫ.....	49
Байдильдина Феллан С.Х., Абдирайымова А.С., Раджапов А.У. К ВОПРОСУ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВА ДЛЯ КАЗССР В ЛЕНИНГРАДЕ И МОСКВЕ (1930–1950-Е ГГ.).....	66
Бисембайұлы М. ПОЛИТИЧЕСКОЕ И СОЦИАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ПОЛЯКОВ, ВЫНУЖДЕННО ПЕРЕСЕЛЕННЫХ В КАЗАХСТАН.....	81
Дюсембекова Ж., Турсун Х., Женис Ж.Ж. КАЗАХСКИЕ СТУДЕНТЫ В ГЕРМАНИИ В 1922–1926 ГГ.....	96
Жаркен А.М., Есимова Ж.К. ИЗМЕНЕНИЯ В ГЕНДЕРНОЙ СТРУКТУРЕ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО НАСЕЛЕНИЯ СЕВЕРНЫХ ОБЛАСТЕЙ КАЗАХСТАНА ПО ПЕРЕПИСЯМ 1959–1989 гг.....	108
Жолдасұлы Т., Ойданова Ж.Ж. КЫЗЫЛОРДИНСКОЕ ОБЛАСТНОЕ ОБЩЕСТВО «ЗНАНИЕ»: ПРОПАГАНДА НАУКИ И ПОЛИТИКО-АТЕИСТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ (1948–1964).....	125
Жуматай Г.Б., Ыскак А.С. ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКИЙ КОЛОНИАЛИЗМ ПАЛЕСТИНСКИХ ВОПРОС: ПОЛИТИКА ЭЛИМИНАЦИИ.....	143
Купенова Г.Ы., Сманова А.М. ФОРМИРОВАНИЕ РУССКО-КАЗАХСКОГО ПОГРАНИЧЬЯ: ОРЕНБУРГСКАЯ ПОГРАНИЧНАЯ КОМИССИЯ (1799–1859 ГГ.).....	158
Мухамадеева И.А., Мухамадеева Р.М., Кенжебек Д.К. ИННОВАЦИОННЫЕ ЦИФРОВЫЕ СТРАТЕГИИ ДЛЯ СОХРАНЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ СЕВЕРНОГО КАЗАХСТАНА.....	173
Мусагалиева А.С., Мусабекова Р.М. ОТ ТРУДОВОГО ПОСЕЛКА ДО ЦЕЛИННОГО СОВХОЗА: ТРУДПОСЕЛОК № 26 – АЛЖИР – СОВХОЗ «АКМОЛИНСКИЙ».....	186
Мухатова О.Х. ПРАВДА О ГОЛОДЕ В ВОСПОМИНАНИЯХ.....	203
Сахи Ж., Каржаубаева А. ДОМ-МУЗЕИ: КОНЦЕПЦИИ И ВЗГЛЯДЫ.....	217
Стамшалов Е.И. «ОТ ОСОБОЙ КОМИССИИ К ОСОБУЮ КОМИССИЮ»: ИЗ ИСТОРИИ ВОЗВРАЩЕНИЯ КАЗАХСКИХ БЕЖЕНЦЕВ ИЗ КИТАЯ (1924–1926).....	232
Тасилова Н.А., Майданади З., Сайлан Б.С. АЛТЫН ОРДАНЫҢ САЯСИ ТАРИХЫНДАҒЫ ӘМІРЛЕРДІҢ РӨЛІ.....	250
Уалтаева А.С., Мусаева Э.А., Мельдибекова З.А. МИРОВОЙ И КАЗАХСТАНСКИЙ ОПЫТ АКАДЕМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ: ИСТОРИЯ И АКТУАЛЬНЫЕ ТРЕНДЫ.....	265
Эгамбердиев М., Ахантаева Ә. САКРАЛЬНО-МИСТИЧЕСКИЕ ПРАКТИКИ УЙГУРОВ (ТАРАНЧИ) В КОНТЕКСТЕ ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ.....	283

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Кульмаганбетова Г.К., Святко С. РЕТРОСПЕКТИВА АРХЕОЛОГИИ БРОНЗОВОГО ВЕКА ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА В ФОКУСЕ ИЗУЧЕНИЯ ФЕДОРОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ.....	298
---	-----

CONTENTS

HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Karasaev G.M., Kenzhebayev G.K., Ospanova R.R.

THE HISTORY OF THE PEOPLES OF THE EURASIAN SPACE FROM ANCIENT TIMES TO THE XIII CENTURY IN THE WORKS OF WESTERN AND RUSSIAN RESEARCHERS.....7

Sholakhov M.

SARAYCHIK OF THE JOCHI ULUS IN EUROPEAN AND NATIONAL HISTORIOGRAPHY.....21

HISTORY

Akkus S., Temirkhanov B.

THE KAZAKH PILGRIMS OF THE EARLY 20TH CENTURY: A STUDY BASED ON THE MATERIALS OF THE “KAZAKH” NEWSPAPER.....36

Atantayeva B.Zh., Mukhametkalieva K.B., Abenova G.A.

CHANGES IN EDUCATION: THE DEVELOPMENT OF THE SCHOOL SYSTEM AND THE FIGHT AGAINST ILLITERACY IN SEMIPALATINSK IN THE 1920s.....49

Baidildina Fellan S., Abdiraimova A., Rajapov A.

ON THE ISSUE OF TRAINING CULTURAL AND ART PERSONNEL FOR THE KAZAKH SSR IN MOSCOW AND LENINGRAD (1930–1950S).....66

Bissembayuly M.

THE POLITICAL AND SOCIAL CONDITIONS OF POLES DEPORTED TO KAZAKHSTAN.....81

Dyusembekova Zh., Tursun Kh., Zhengis Zh.

KAZAKH STUDENTS IN GERMANY IN 1922-1926.....96

Zharken A.M., Yessimova Zh.K.

CHANGES IN THE GENDER STRUCTURE OF THE MULTI-ETHNIC POPULATION OF THE NORTHERN REGIONS OF KAZAKHSTAN ACCORDING TO CENSUSES 1959–1989.....108

Zholdassuly T., Oidanova Zh.

KYZYLORDA REGIONAL “KNOWLEDGE” SOCIETY:

PROMOTING SCIENCE AND POLITICAL-ATHEISTIC EDUCATION ACTIVITIES (1948–1964).....125

Zhumatay G.B., Yskak A.S.

SETTLEMENT COLONIALISM AND THE PALESTINIAN QUESTION: THE POLITICS OF ELIMINATION....143

Kupenova G.Y., Smanova A.M.

FORMATION OF THE RUSSIAN-KAZAKH BORDERLAND:

ORENBURG BORDER COMMISSION (1799–1859).....158

Mukhamadeyeva I.A., Mukhamadeyeva R.M., Kenzhebek D.K.

INNOVATIVE DIGITAL STRATEGIES FOR PRESERVING THE CULTURAL HERITAGE

OF NORTHERN KAZAKHSTAN.....173

Mussagaliyeva A.S., Mussabekova R.M.

FROM THE LABOR SETTLEMENT TO THE VIRGIN STATE FARM: LABOR SETTLEMENT

No. 26 – AKMOLA BRANCH OF KARLAG – AKMOLINSKY STATE FARM.....186

Mukhatova O.Kh.

THE TRUTH ABOUT FAMINE IN MEMORIES.....203

Sakhi Zh., Karzhaubayeva A.

HOUSE MUSEUMS: CONCEPTS AND VIEWS.....217

Stamshalov Ye.

“FROM SPECIAL COMMISSION TO SPECIAL COMMISSION”: FROM THE HISTORY OF THE RETURN OF KAZAKH REFUGEES FROM CHINA (1924–1926).....232

Tassilova N.A., Maidanali Z., Sailan B.S.

THE ROLE OF EMIRS IN THE POLITICAL HISTORY OF THE GOLDEN HORDE.....250

Ualtayeva A.S., Mussayeva E.A., Meldibekova Z.A.

WORLD AND KAZAKHSTANI EXPERIENCE OF ACADEMIC MOBILITY:

HISTORY AND CURRENT TRENDS.....265

Egamberdiyev M., Akhantaeva A.

THE POLICY OF THE TSARIST ADMINISTRATION AND THE SACRED-MYSTICAL PRACTICES OF THE TARANCHIS IN THE CONTEXT OF THEIR RELOCATION TO ZHETYSU.....283

ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Kulmaganbetova G.K., Svyatko S.

RETROSPECTIVE OF THE BRONZE AGE ARCHAEOLOGY OF CENTRAL KAZAKHSTAN IN FOCUS ON THE STUDY OF THE FEDOROV CULTURE.....298

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2025. 12 (1)

Бас редактор:

Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:

Копеева С.Ж.

Құрылтайшысы және баспагері:

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов
атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Е-mail: edu.history@bk.ru

Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй